

Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık Konusunda Bakış Açılarını Etkileyen Faktörler*

Factors Affecting University Students' Perspectives on Cyberbullying Factors Affecting*

Ayşe TAŞTEKİN OUYABA, Selma İNFAL KESİM

ÖZ

Bu çalışmada, Üniversite öğrencilerinin siber zorbalıktan korunma konusundaki bilgi, motivasyon ve davranış becerilerinin sağlık davranışları ve sağlık sonuçları üzerindeki etkileri varsayımsal bir model ile test edilmiştir. Bu araştırma kesitsel araştırma tipinde olup, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olan 340 öğrenci ile yürütülmüştür. Veriler anket yoluyla toplanmıştır. Öğrencilerin cinsiyetine göre sosyodemografik ve internet kullanımına ilişkin özelliklerinin karşılaştırılması için t testi, Mann Whitney U ve Ki-kare testi kullanılmıştır. Veriler Yapısal Eşitlik Modeli ile değerlendirilmiştir. Kadın olmak daha iyi motivasyon ($\beta = -.20, p = 0.000$) ve sağlık davranışları ($\beta = -.22, p = 0.000$) ile ilişkilidir. Yüksek motivasyon daha iyi davranış becerileri ($\beta = .15, p = 0.005$) ve daha iyi sağlık davranışları ile ilişkilidir ($\beta = .28, p = 0.000$). Daha iyi sağlık davranışları siber mağduriyetin azaldığını göstermektedir ($\beta = -.11, p = 0.042$). Kız öğrencilerin siber zorbalığı engelleme ve önlemeye yönelik duyarlılıklarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Motivasyon düzeyi yüksek olan öğrenciler daha iyi davranış becerilerine ve sağlık davranışlarına sahiptir. Daha iyi davranış becerilerine ve sağlık davranışlarına sahip olan öğrenciler daha az siber mağduriyete maruz kalmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bilgi, Motivasyon, Davranış becerileri modeli, İnternet, Siber zorbalık, Üniversite öğrencileri

ABSTRACT

This research is a cross-sectional study. It was conducted with 340 students studying at the Faculty of Health Sciences of the Afyonkarahisar Health Sciences University. Data were collected through a questionnaire. T-test, Mann Whitney U, and Chi-square test were used to compare the sociodemographic and internet usage characteristics of the students according to their gender. Data were evaluated with Structural Equation Model. Being a woman is associated with better motivation ($\beta = -.20, p = 0.000$) and health behaviors ($\beta = -.22, p = 0.000$). High motivation is associated with better behavioral skills ($\beta = .15, p = 0.005$) and better health behaviors ($\beta = .28, p = 0.000$). Better health behaviors indicate a decrease in cyber victimization ($\beta = -.11, p = 0.042$). It was observed that female students' sensitivity towards preventing and preventing cyberbullying was higher than male students. Students with a high level of motivation have better behavioral skills and health behaviors. Students with better behavioral skills and health behaviors were less exposed to cyber victimization.

Keywords: Information, Motivation, Behavioral skills model, Internet, Cyberbullying, University student

Taştekin Ouyaba A., & İnfal Kesim S., (2021). Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık konusunda bakış açılarını etkileyen faktörler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 11(2), 257-264. <https://doi.org/10.5961/jhes.2021.445>

*Bu çalışma Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından 19.KARİYER.020 Proje numarası ile desteklenmiştir.

*This study was supported by Afyonkarahisar Health Sciences University Scientific Research Projects Coordination Unit with Project number 19.KARİYER.020.

Ayşe TAŞTEKİN OUYABA (✉)

ORCID ID: 0000-0002-5907-1140

Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye
Afyonkarahisar Health Sciences University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department, Afyonkarahisar, Turkey
ayse.tastekin@hotmail.com

Selma İNFAL KESİM

ORCID ID: 0000-0003-4696-6401

Selçuk Üniversitesi, Akşehir Kadir Yallagöz SYO, Hemşirelik Bölümü, Konya, Türkiye
Selçuk University, Akşehir Kadir Yallagöz Health High School, Department of Nursing, Konya, Turkey

Geliş Tarihi/Received : 26.01.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 06.06.2021

GİRİŞ

Siber zorbalık “başkalarına zarar vermeyi amaçlayan, kasıtlı olarak tekrarlanan ve düşmanca davranış için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır”(Arıca, 2009). Bilgi ve iletişim teknolojileri sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurudur (Aksaray, 2011). Geleneksel zorbalığın sanal ortama taşınması bilgi ve iletişim teknolojilerinin beraberinde getirdiği başlıca sorunlardan biridir (Eroğlu ve Güler, 2015). Siber zorbalık davranışları arasında zorbanın mağduru tehdit etmesi, kötü sözler içeren mesajlar göndermesi, mağdur hakkında dedikodu yapması, mağduru utandıracak resim ve özel bilgilerini yayması bulunmaktadır. Zorba bu davranışları başkasının telefon veya elektronik posta hesabını kullanma, isimsiz çağrı, gizli (spam) elektronik posta, virüslü elektronik posta veya kısa mesaj yoluyla yapabilmektedir (Özdemir ve Akar, 2011).

Özellikle gençler arasında siber zorbalık yaygın bir sorundur (Peker, Eroğlu, ve Ada, 2012). Siber zorbalıkta zorba ile mağdur arasında kişisel bir temas bulunmamakla birlikte mağdur psikolojik zarar görmektedir. Zorbalığa maruz kalan gençler arasında depresyon, düşük benlik saygısı, korku, üzüntü, utanç ve boyun eğici davranışlar daha sık görülmektedir (Peker, Eroğlu, ve Çitemel, 2012).

Cinsiyet, siber zorbalık ile ilişkili olan önemli değişkenlerden biridir (Yiğit ve Seferoğlu, 2017). Genel olarak kadınlar, siber zorbalığı erkeklerden daha fazla yaşamaktadır. Erkeklerin tehdit içeren ve başkalarını hedef alan içerik oluşturma olasılıkları daha yüksektir (Keith ve Martin, 2005). Türkiye’de erkek üniversite öğrencilerinde siber zorbalık davranışları, kadınların ise siber zorbalık duyarlılıkları daha yüksek bulunmuştur (Odacı & Berber Çelik, 2018). İspanya’da hemşirelik öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, cinsel içerikli mesajlara maruz kalmanın doğuracağı sonuçlardan kız öğrencilerin daha fazla endişe duydukları belirlenmiştir (Gutiérrez-Puertas vd., 2017).

Siber zorbalığın olumsuz etkilerinin tespit edilerek, engellenmesi ve ortadan kaldırılması toplum sağlığı açısından büyük önem arz etmektedir (Şahin vd., 2010). Bu anlamda iletişim teknolojilerinin kullanımında siber zorbalığı kolaylaştıran değişkenleri keşfetmek için çalışmaların yapılması önerilmektedir (Gutiérrez-Puertas vd., 2017). Bu çalışmada, gençlerin siber zorbalıktan korunma konusundaki bilgi, motivasyon ve davranış becerilerinin sağlık davranışları ve sağlık sonuçları üzerindeki etkileri varsayımsal bir model (Şekil 1) ile test edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi Bilgi, Motivasyon, Davranış Becerileri (IMB) Modeline dayanmaktadır. Fisher ve Fisher (1992) nüfusa özgü risk azaltma müdahalelerinin en etkili yolunun bu model olduğunu savunarak, çalışmalarında bilgi, motivasyon ve davranışsal becerilerinden oluşan üç bileşene odaklanmışlardır. IMB modeli, bireylerin olumlu davranış değişikliği için bilginin yanında motivasyona ihtiyaç duyduklarını savunur (Fisher vd., 2002). Motivasyon, kişisel ve sosyal olabilir. Örneğin, siber zorbalık engellenmesi için akranları tarafından desteklenen ergenlerin, siber zorbalarla daha kolay baş ettikleri bulunmuştur (Heirman ve Walrave, 2012). Üçüncü bileşen olan

davranış becerileri, iyi bilgilendirilmiş ve iyi motive olmuş kişilerin davranış değişikliği yapip yapamayacağını belirler (Fisher ve Fisher, 1992). Bu bileşen, çevrimiçi güvenliği artırmak için gereken pratik beceriler (örneğin, gizlilik ayarlarını düzenleme) ve bireyin yetenekleri (örneğin, çevrimiçi riskleri yönetme) hakkında kendine güveni ile ilgilidir. Davranış becerileri böylece bireylerin risk azaltıcı davranışları başlatma veya etkin bir şekilde sürdürme olasılığını belirler (Popovac ve Fine, 2018).

GEREÇ ve YÖNTEM

Bu araştırma kesitsel araştırma tipinde olup, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Okulda 2018-2019 eğitim öğretim yılında 1846 öğrenci bulunmaktadır. Bu evren için aşağıdaki formül kullanılarak, örneklem büyüklüğü (n), %95’lik güven düzeyinde 156 hesaplanmıştır (Özdamar, 2015).

$$n = \frac{N S^2 Z_{\alpha}^2}{(N-1) d^2 + S^2 Z_{\alpha}^2} = \frac{1846 (1)^2 (1.96)^2}{(1846-1) (0.15)^2 + (1)^2 (1.96)^2} = 156$$

Ayrıca Yapısal Eşitlik Modelinde (YEM) analizinde tahmin hatasını azaltmak için örneklem büyüklüğünün en az 150 olması gerektiği bildirilmiştir (Kline, 2011). Bu gerekçe ile olabilecek veri kayıpları da dikkate alınarak, çalışmanın dâhil edilme kriterlerini karşılayan ve convenience sampling yöntemi ile seçilmiş 340 öğrenciye (170 kız, 170 erkek) ulaşılmıştır. Araştırmaya dâhil edilme kriterleri 18 yaşından büyük olmak, çalışmaya katılmayı kabul etmektir. Uygunluk kriterlerine uymayan öğrenciler çalışmadan dışlanmıştır.

Veri Toplama

Veriler anket yoluyla toplanmıştır. Anket formunda öğrencilerin sosyodemografik özelliklerini ve siber zorbalığa ilişkin deneyimlerini sorgulayan 17 soru bulunmaktadır. Ankette ayrıca şu IMB model bileşenleri bulunmaktadır;

Bilgi (siber zorbalık hakkında): Katılımcıların siber zorbalık konusundaki bilgi düzeylerini ölçmek için altı bilgi sorusu oluşturulmuştur. Doğru cevaplar 1, yanlış cevaplar 0 olarak puanlanmıştır. Yüksek puan, siber zorbalık konusundaki bilgi düzeyinin arttığına işaret etmektedir. Bu çalışmada altı sorunun Cronbach’s Alpha katsayısı 0.64 bulunmuştur.

Motivasyon (siber zorbalık davranışları ile ilgili risk algısını artırmak ve siber zorbalık maruziyeti ile baş etmek için): Öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin bireysel motivasyonlarını ölçmek için Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır (Tanrıku vd., 2013). Ölçek 13 maddeden tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 3’lü likert tipinde değerlendirilir. Maddeler “Evet=3”, “Bazen=2”, “Hayır=1” şeklinde puanlanmıştır. Yüksek puan motivasyonun arttığına işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasında Cronbach’s Alpha katsayısı 0.87; bu çalışmada 0.80 bulunmuştur.

Davranış becerileri (öz yeterlik / siber zorbalık ile baş etmek için pratik bilgi, beceri ve kendine güven): Bireyin öz yeterliğini ölçmek için Genel Öz yeterlik Ölçeği kullanılmıştır (Schwarzer ve Jerusalem, 1995). Ölçek ilk olarak 1979 yılında Almanya’da

geliştirilmiştir. Ölçek dörtlü likert tipinde 10 maddeden oluşmaktadır. Her madde “tamamen yanlış=1” ve “tamamen doğru=4” şeklinde puanlanmaktadır. Yüksek puan davranış becerilerinin arttığını göstermektedir. Orijinal ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı 0.86; Türkçeye uyarlama çalışmasında 0.83 (Aypay, 2010); bu çalışmada 0.65 bulunmuştur.

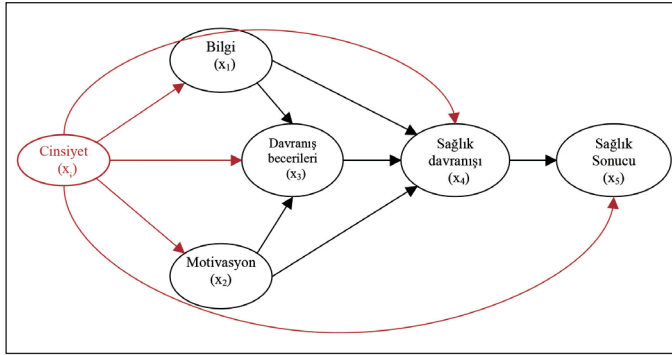
Sağlık Davranışı (siber zorbalığı önlemek veya engellemek için yapılan davranışlar): Sağlık davranışları Sanal Zorbalıkla Baş Etme Ölçeği ile değerlendirilmiştir (Koç vd., 2016). 19 maddeli ölçek, 5’li Likert tipindedir. Maddeler “kesinlikle katılıyorum=5” ve “kesinlikle katılmıyorum=1” arasında puanlanmaktadır. Yüksek puan olumlu sağlık davranışlarını göstermektedir. Orijinal ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı 0.75; bu çalışmada 0.66 bulunmuştur.

Sağlık Sonucu (siber zorbalık mağduriyeti): Sağlık sonucu Siber Mağduriyet Ölçeği ile değerlendirilmiştir (Arıcak vd., 2012). 24 maddeden oluşan ölçek tek boyutludur. Maddeler “Evet=2” ve “Hayır=1” şeklinde puanlanmaktadır. Yüksek puan, siber mağduriyetin arttığına işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı 0.89’dur. Ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach’s Alpha katsayısı 0.88 bulunmuştur.

Anket formunun 10 kişilik bir grupta ön uygulaması yapılmıştır.

Araştırma Hipotezleri

Şekil 1’deki varsayımsal modelde yer alan her bir tek yönlü ok, modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirtmektedir ve araştırma hipotezlerini temsil etmektedir. Bu çalışmada cinsiyete dış değişken olarak modele eklenmiştir (Cinsiyet kadın 1, erkek 2 olacak şekilde kodlanmıştır).

Şekil 1: Varsayımsal model ve araştırma hipotezleri;

- H₁ (x₁ → x₁) Cinsiyet bilgiyi etkiler.
- H₂ (x₁ → x₂) Cinsiyet motivasyonu etkiler.
- H₃ (x₁ → x₃) Cinsiyet davranış becerilerini etkiler.
- H₄ (x₁ → x₄) Cinsiyet sağlık davranışlarını etkiler.
- H₅ (x₁ → x₅) Cinsiyet sağlık sonuçlarını etkiler.
- H₆ (x₁ → x₃) Bilgi davranış becerilerini etkiler.
- H₇ (x₂ → x₃) Motivasyon davranış becerilerini etkiler.
- H₈ (x₁ → x₄) Bilgi sağlık davranışlarını etkiler.
- H₉ (x₂ → x₄) Motivasyon sağlık davranışlarını etkiler.
- H₁₀ (x₃ → x₄) Davranış becerileri sağlık davranışlarını etkiler.
- H₁₁ (x₄ → x₅) Sağlık davranışları sağlık sonuçlarını etkiler.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro Wilk testi ile test edilmiş ve tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmıştır. Öğrencilerin cinsiyetine göre sosyodemografik ve internet kullanımına ilişkin özelliklerinin karşılaştırılması için t testi, Mann Whitney U ve Ki-kare testi kullanılmıştır.

Değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı Pearson korelasyon ve varyans enflasyon faktörü (VIF) ile değerlendirilmiştir (Bae, 2011). Verilerin dağılımının normal olup olmadığı, çarpıklık ve basıklık katsayıları değerlendirilerek test edilmiştir. Mutlak çarpıklık değeri 3’ten az ve basıklığın 10’dan az olması durumunda normal dağılım varsayımı kabul edilmiştir (Kline, 2011). Varsayımsal modelin incelenmesinde, Bootstrap Tahmin Yöntemi ile kullanılmış, direkt ve indirekt path katsayıları tahmin edilmiştir. Varsayımsal modelin uyumunu belirlemek için ki-kare istatistiğinin serbestlik derecelerine oranı (x²/df), Uyum iyiliği indeksi (GFI), Karşılaştırmalı Uygunluk indeksi (CFI) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karakökü (RMSEA) kullanılmıştır. CFI’nin 0.95 üzerindeki; GFI’nin 0.90 üzerindeki; RMSEA’nın 0.08 altındaki; x²/df’nin 5’den küçük değeri iyi uyum kabul edilmiştir (Bae, 2011; Doğan ve Özdamar, 2017; Kline, 2011). İstatistiksel analizlerde SPSS 24.0 ve AMOS 22 yazılımları kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi p < .05 kabul edilmiştir.

Etik Konular

Bu çalışma için çalışmanın yürütüldüğü kurumdan 20340772-200 sayı ve Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın etiği Kurulu’ndan 2019-17 karar numarası ile onay alınmıştır. Gönüllü katılım sağlayan öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir.

BULGULAR

Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre, erkek öğrencilerin yaş ortalaması, sigara ve alkol kullanım oranı daha yüksektir (p < .05). İki grubun anne eğitim düzeyleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (p < .05). Anne eğitim düzeyindeki farklılık, erkek öğrencilerin annelerinin daha fazla oranda ortaokul mezunu olmasından kaynaklanmıştır.

Öğrencilerin internet kullanımına ve siber zorbalığa ilişkin özellikleri Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre, erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha erken yaşlarda internet kullanmaya başlamıştır (p < .05). Öğrencilerin cinsiyeti, günlük internet kullanma süresini ve siber zorbalığa ilk maruz kalma yaşını etkilememektedir (p > .05). Erkek öğrenciler daha çok bilgisayar oyunları, kız öğrenciler daha çok ders çalışmak ve sosyal medya katılımı için internet kullanmıştır (p < .05). Kız öğrencilerin motivasyon ve sağlık davranışı puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (p < .05).

YEM’den önce, ölçülen her değişkenin mutlak çarpıklık ve basıklık değerleri sırasıyla 0.092 - 1.876 ve 0.272 - 4.226 arasında bulunmuş ve çok değişkenli normal varsayımı karşılanmıştır. Değişkenlerin VIF değerlerinin 10’un altında (1.020 - 1.310 arasında) olması ve korelasyon katsayılarının 0.70’in altında (0.16 - 0.32 arasında) olması (Tablo 3), ölçülen değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri

		Ort±SS/n(%)		İstatistik	p
		Kadın (n= 170)	Erkek (n= 170)		
Yaşınız		21.13±1.91	21.81±2.15	U=11797	.003
Kardeş sayısı		2.99±1.44	3.06±1.76	U=14031.5	.627
Anne eğitim durumu	İlkokul	103 (60.6) ^a	93 (54.7) ^a	$\chi^2=8.150$.037
	Ortaokul	25 (14.7) ^a	45 (26.5) ^b		
	Lise	30 (17.6) ^a	26 (15.3) ^a		
	Üniversite	12 (7.1) ^a	6 (3.5) ^a		
Baba eğitim durumu	İlkokul	60 (35.3)	46 (27.1)	$\chi^2=4.799$.187
	Ortaokul	34 (20.0)	29 (17.1)		
	Lise	45 (26.5)	61 (35.9)		
	Üniversite	31 (18.2)	34 (20.0)		
Ailenin gelir düzeyi	Kötü	6 (3.5)	10 (5.9)	$\chi^2=3.482$.175
	Orta	131 (77.1)	116 (68.2)		
	İyi	33 (19.4)	44 (25.9)		
Sigara kullanımı	Var	32 (18.8) ^a	68 (40.0) ^b	$\chi^2=17.354^*$	<0.001
	Yok	138 (81.2) ^a	102 (60.0) ^b		
Alkol kullanımı	Var	18 (10.6) ^a	41 (24.1) ^b	$\chi^2=9.926^*$.002
	Yok	152 (89.4) ^a	129 (75.9) ^b		

U, Mann-Whitney U testi, χ^2 = Ki-kare testi^{a,b}Her bir harf, sütun oranları ,05 düzeyinde birbirinden farklı olmayan bir alt kümeyi belirtir.

* Düzeltilmiş p değerleri (Continuity Correction - Bonferroni metod).

Tablo 2: Öğrencilerin İnternet Kullanımı ve Siber Zorbaliğa İlişkin Özellikleri

Değişken		Ort±SS/n(%)		İstatistik	p
		Kadın (n=170)	Erkek (n=170)		
İnternet kullanmaya başlama yaşı		12.45±2.86	11.39±2.99	U=11692.5	.002
Günlük internet kullanma süresi (saat)		5.24±3.45	5.63±3.88	U=13716	.414
Siber zorbalığa ilk maruz kalma yaşı		16.64±2.65	15.78±2.62	U=956.5	.115
İnternet kullanma amacı*	Ders/ödev	52 (30.6) ^a	33 (19.4) ^b	$\chi^2=5.082$.024**
	Eğlence/oyun	55 (32.4) ^a	87 (51.2) ^b	$\chi^2=11.621$.001**
	Whatsapp	56 (32.9) ^a	36 (21.2) ^b	$\chi^2=5.380$.020**
Siber zorbanın kimliği	Cevap yok	119 (70.0)	124 (72.9)	$\chi^2=1.388$.708
	Eşi/sevgilisi	2 (1.2)	4 (2.4)		
	Arkadaşı	3 (1.8)	2 (1.2)		
	Tanımayan	46 (27.1)	40 (23.5)		
Ölçek puanları	Bilgi	5.03±1.27	4.77±1.39	t=1.783	.075
	Motivasyon	34.44±3.93	32.64±4.83	t=3.763	<0.001
	Öz yeterlik	30.37±5.40	31.00±5.86	t=-1.028	.305
	Sağlık davranışı	63.22±7.70	57.9±10.31	t=5.394	<0.001
	Sağlık sonucu	27.75±4.19	28.2±4.35	t=-0.964	.336

U, Mann-Whitney U testi, χ^2 = Ki-kare testi, t= bağımsız örneklem t testi.

*Birden fazla sık işaretlenmiş ve sadece anlamlı olan "evet" cevapları tabloda verilmiştir.

**Düzeltilmiş p değerleri (Continuity Correction - Bonferroni metod).

İlk YEM analizinde varsayımsal modelin uyum iyiliği değerlerinin kötü olması sonucu ($\chi^2/df= 7.108$; GFI= 0.96; CFI= 0.71; RMSEA= 0.13), modelde modifikasyonlar yapılmış ve anlamsız yollar modelden kaldırılmıştır. Final modelin uyum indeksleri modelin kabul edilebilir olduğunu doğrulamaktadır ($\chi^2/df= 2.561$; GFI= 0.98; CFI= 0.95; RMSEA= 0.06).

Final modelin path katsayıları, regresyon katsayıları ve istatistiksel önemleri ile değerlendirilmiştir (Şekil 2). Buna göre varsayımsal modelin önerdiği 11 yoldan altısının anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($H_2, H_4, H_7, H_9, H_{10}, H_{11}$ kabul; $p < .05$). Kadın olmak daha iyi motivasyon (H_2 : $\beta = -.20$, $p < .001$) ve sağlık davranışları (H_4 : $\beta = -.22$, $p < .001$) ile ilişkilidir. Yüksek motivasyon daha iyi davranış becerileri (H_7 : $\beta = .15$, $p = .005$) ve daha iyi sağlık davranışları ile ilişkilidir (H_9 : $\beta = .28$, $p < .001$). Düşük

davranış becerileri daha iyi sağlık davranışları ile ilişkilidir (H_{10} : $\beta = -.10$, $p = .039$). Daha iyi sağlık davranışları siber mağduriyetin azaldığını göstermektedir (H_{11} : $\beta = -.11$, $p = .042$).

Final modeldeki değişkenlerin dolaylı etkileri de Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre, cinsiyet davranış becerilerini (H_3 : $\beta = -.03$, $p = .005$) ve sağlık davranışlarını (H_4 : $\beta = -.05$, $p = .006$) dolaylı olarak etkilemektedir. Motivasyon sağlık davranışlarını dolaylı olarak etkilemektedir (H_9 : $\beta = -.01$, $p = .016$). Davranış becerileri sağlık sonuçlarını dolaylı olarak etkilemektedir ($\beta = .01$, $p = .026$).

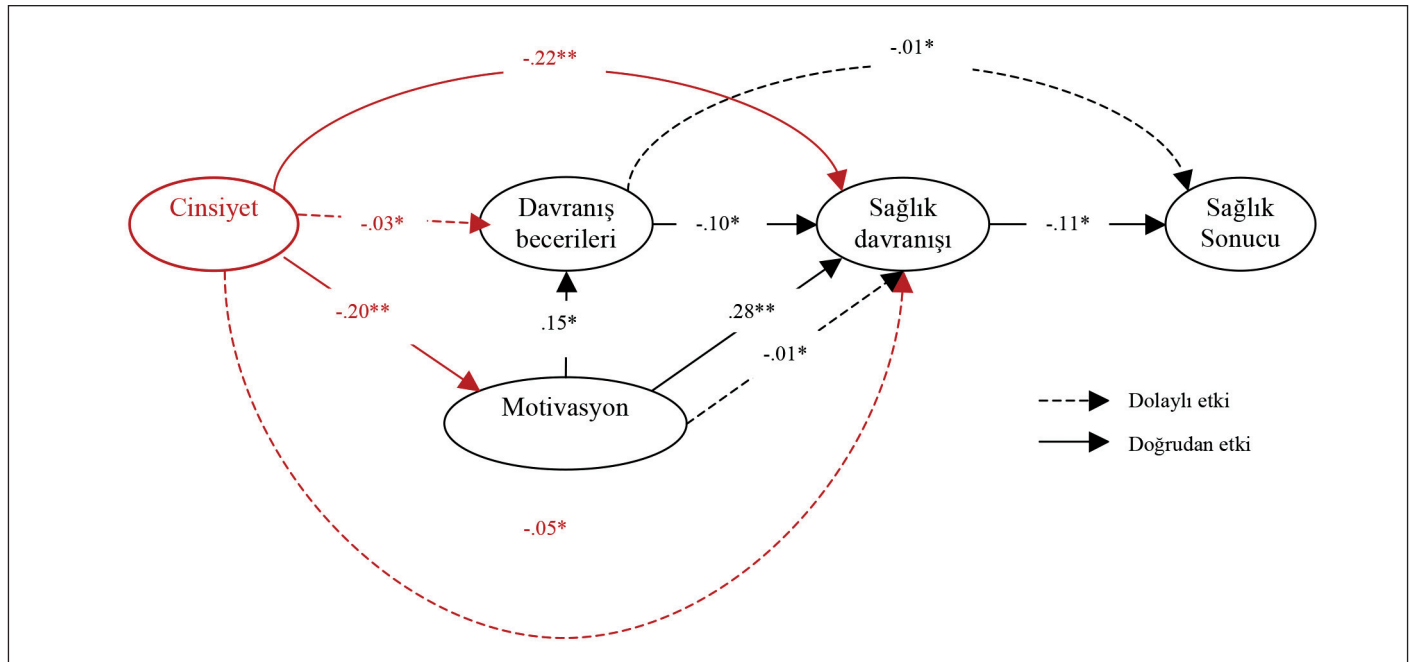
TARTIŞMA

Son zamanlarda IMB modeli genel bir sağlık davranışı değişikliği modeli olarak ifade edilmiş ve bu bağlamda destek almıştır (Fisher ve Fisher, 2002). Bu çalışmada bildiğimiz kadarıyla ilk

Tablo 3: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Aralarındaki Korelasyonlar

Cinsiyet	Değişken	Çarpıklık	Basıklık	VIF	Pearson korelasyon			
					1	2	3	4
Kadın (n=170)	1. Bilgi	-1.876	4.226	1.072				
	2. Motivasyon	-0.813	0.962	1.107	0.18*			
	3. Özyeterlik	-0.092	-0.272	1.092	0.20**	0.20**		
	4. Sağlık davranışı	-0.305	1.384	1.054	0.08	0.21**	0.10	
	5. Sağlık sonucu	1.376	1.683	1.020	0.02	-0.04	-0.11	-0.05
Erkek (n= 170)	1. Bilgi	-1.494	2.313	1.149				
	2. Motivasyon	-0.425	-0.568	1.310	0.32**			
	3. Özyeterlik	-0.223	-0.79	1.138	-0.08	0.13		
	4. Sağlık davranışı	-1.113	1.592	1.205	0.03	0.30**	-0.17*	
	5. Sağlık sonucu	1.32	1.944	1.057	0.05	-0.04	-0.16*	-0.13

VIF= varyans enflasyon faktörü (variance inflation factor). * $p < .05$. ** $p < .01$.

Şekil 2: Final modelin yol diyagramı. * $p < 0.05$. ** $p < 0.001$.

Tablo 4: Final Modeldeki Değişkenlerin Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkileri

İçsel değişkenler		Dışsal değişkenler	β	CR (p)	SMC	SDE (p)	SIE (p)	STE (p)
Motivasyon	←	Cinsiyet	-.20	-3.768 (***)	.04	-.20 (.010)		-.20 (.010)
Davranış becerileri	←	Cinsiyet			.02		-.03 (.005)	-.03 (.005)
	←	Motivasyon	.15	2.808 (.005)		.15 (.011)		.15 (.011)
Sağlık davranışı	←	Cinsiyet	-.22	-4.309 (***)	.15	-.22 (.010)	-.05 (.006)	-.27 (.014)
	←	Motivasyon	.28	5.449 (***)		.28 (.012)	-.01 (.016)	.26 (.016)
	←	Davranış becerileri	-.10	-2.064 (.039)		-.10 (.033)		-.10 (.033)
Sağlık sonucu	←	Cinsiyet			.01		.03 (.065)	.03 (.065)
	←	Motivasyon					-.02 (.073)	-.02 (.073)
	←	Davranış becerileri					.01 (.026)	.01 (.026)
	←	Sağlık davranışı	-.11	-2.034 (.042)		-.11 (.065)		-.11 (.065)

β : Regresyon katsayısı, **CR**: Kritik oran, **SMC**: Çoklu korelasyonun karesi, **SDE**: Standartlaştırılmış doğrudan etki, **SIE**: Standartlaştırılmış dolaylı etki, **STE**: Standartlaştırılmış toplam etki.

kez IMB modeli çerçevesinde üniversite öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmada cinsiyet, motivasyon ve davranış becerilerinin siber mağduriyeti etkilediği belirlenmiştir.

Global Dijital Raporu'na (2020) göre, Türkiye'de günlük internette geçirilen zaman Dünya ortalamasından, Avrupa ülkelerinden ve Amerika Birleşik Devletleri'nden daha fazladır. Türkiye günlük internet kullanım süresi bakımından tüm dünyada 12. sırada, sosyal medya kullanımı açısından 28. sırada yer almaktadır (We are social, 2020). Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü 2020 Yılı 2. Çeyrek Raporu'ndaki en çarpıcı sonuç, Türkiye'de Covid-19'a bağlı olarak, uzaktan eğitim ve evden çalışma ile gittikçe artan internet kullanımını olmuştur (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), 2020). Çalışmamızda öğrencilerin cinsiyeti, günlük internet kullanma süresini etkilemezken, erkek öğrencilerin daha erken yaşlarda internet kullanmaya başladıkları belirlenmiştir. Balcı, Gölcü, ve Öcalan (2013) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, erkeklerin daha uzun süre internet kullandıkları saptamıştır. İnce ve Koçak (2017) ise kadınların, erkeklere göre haftalık daha sık internet ve sosyal medya kullandıklarını ortaya koymuştur. Başka bir çalışmada, Türk öğrencilerin interneti daha çok sosyal medya kullanımı ve eğlence amaçlı kullandığını belirlemiştir (Şahin ve Gülnar, 2016). Türkiye'de üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, öğrencilerin ilk internet kullanma yaşı ortalaması 14.22 yıl ile bizim sonuçlarımızdan daha yüksek, günlük internet kullanım süresi ortalama 2.36 saat ile bizim sonuçlarımızdan daha düşük bulunmuştur (Babacan Gümüş, Şıpkın, Tuna, ve Keskin, 2015).

Hemşirelik öğrencileri ile yapılan bir çalışmada gençlerin mobil telefonlarını kullanma nedenleri niteliksel olarak incelenmiş ve üç temanın olumlu (bilgilenme, sosyalleşme/ eğlence, özgürlük) ve iki temanın da olumsuz (bağımlılık, bütünleşme) anlamlar içerdiği görülmüştür. Bu da bilgi ve iletişim teknolojilerinin hem olumlu hem olumsuz etkilere yol açabileceğini göstermektedir (Bilgic, Ozcanan, & Altay, 2017). Başka bir çalışmada gençlerin internet kullanımını motive eden faktör sosyalleşme ihtiyacı olarak belirlenmiş ve internete duyulan güven arttıkça

internet vasıtasıyla sosyalleşmeye verilen önemin de arttığı tespit edilmiştir (Balcı ve Ayhan, 2007). Çalışmamızda erkek öğrenciler daha çok eğlence, kız öğrenciler ise ders çalışmak ve sosyal medya katılımı için internet kullanmıştır. Bunun yanında kız öğrencilerin siber zorbalık maruziyeti ile baş etmek için motivasyonlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kopecký (2014) çalışmasında üniversite öğrencileri sosyal medyayı siber zorbalık ve sözlü saldırganlığın yaygın olarak bulunduğu platform olarak tanımlamıştır. Bu da aktif olarak kullanılan iletişim araçlarının aynı zamanda zorbalıkta da tercih edilen araçlar olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaş, cinsiyet ya da günlük internet kullanım süresi gibi değişkenlerin hem siber zorbalık hem de problemlili internet kullanımını ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Ünver ve Koç, 2017).

Siber zorbalık ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalarda erkek üniversite öğrencilerinin daha sık siber zorba oldukları (Arıcak, 2009; Kokkinos, Antoniadou, ve Markos, 2014) ve sahte kimlik kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğu, mağdur olma açısından kadın ve erkek arasında anlamlı bir fark tespit edilmediği ortaya koyulmuştur (Arıcak, 2009). Çalışmamızda öğrencilerin cinsiyetlerine göre siber zorbalığa maruz kalma oranları (sağlık sonucu değişkeni) benzer olmakla birlikte, kız öğrencilerin siber zorbalık motivasyon, davranış becerileri ve sağlık davranışı puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Her iki cinsiyette de eşit düzeyde siber mağduriyet yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalarda, kız öğrencilerin daha fazla oranda siber zorba ya da mağdur oldukları belirlenmiştir (Schenk, Fremouw, ve Keelan, 2013). İnternette dedikodu üretme olasılıklarının erkeklerden 2.5 kat daha fazla olması (Marcum, Higgins, Freiburger, ve Ricketts, 2012) kız öğrencilerin siber zorba olmalarının yaygın nedeni olarak gösterilmiştir (Baştürk Akca ve Sayımer, 2017).

Sahte veya gizli kimlik kullanmak siber zorbalığı kolaylaştırmaktadır (Baştürk Akca ve Sayımer, 2017). ABD'de yapılan bir çalışmada, kimliği bilinen zorbalığın kimliği bilinmeyen zorbalara göre daha fazla zarar verici tekrarlı eylemleri olduğu belir-

lenmiştir (Wolak, Mitchell, ve Finkelhor, 2007). Çalışmamızda siber zorbalığa maruz kalan hem erkek hem de kız öğrencilerin çoğunluğu zorbanın kimliğini yabancı biri olarak ifade etmiştir. İstanbul'da üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, kimliğini gizleyen öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri, kimliğini gizlemeyen öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur (Erbüçer, 2020). Ayrıca zorbanın kimliğinin bilinmesi durumunda siber zorbalığın genellikle birden fazla kez gerçekleştiği (Wolak vd., 2007) ve internet ortamında fiziksel güce ihtiyaç olmaması nedeniyle intikam duygularıyla mağdur ve zorbanın rol değiştirebileceği unutulmamalıdır. Zorbanın kimliğinin bilinmediği durumlarda da zamandan ve mekândan bağımsız şekilde siber zorbalığa daha fazla kişi tanık olmaktadır (Aslan ve Öney Doğan, 2017). Bu örneklerden anlaşılacağı gibi özellikle genç bireyler, bilişsel gelişimleriyle ilişkili olarak, daha fazla risk alma eğilimi gösterirler (Ang, 2015). IMB modeline göre, düşük risk algılayan bireyler, riskli davranışları sürdürmeye devam ederler. Model, bireylerin siber zorbalık risk algısını artırmak için bilgi, motivasyon ve davranış becerilerindeki eksikliklerin ele alınması gerektiğini savunur. Modele göre bu konu, olumlu davranış değişikliği ve çevrimiçi güvenliğinin artırılması için bir önkoşuldur (Popovac ve Fine, 2018). Ancak her geçen gün internete olan ihtiyaçla birlikte riskli internet kullanımı artmaya devam etmekte ve bireyler sanal ortamda varlıklarını devam ettirmeye istekli görünmektedirler (Aydın, 2020).

Sınırlılıklar

Çalışmanın olasılıklı örnekleme yöntemlerinin uygulanamaması ve katılımcıların üniversite öğrencisi olması bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

SONUÇ

Araştırma sonucunda elde edilen veriler göz önüne alındığında, kız öğrencilerin siber zorbalığı önleme ve engellemeye yönelik daha yüksek motivasyon, davranış becerileri ve sağlık davranışına sahip oldukları belirlenmiştir. Diğer bir deyişle kız öğrencilerin siber zorbalığı engelleme ve önlemeye yönelik duyarlılıklarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu söylenebilir. Motivasyon düzeyi yüksek olan öğrenciler daha iyi davranış becerilerine ve sağlık davranışlarına sahiptir. Daha iyi davranış becerilerine ve sağlık davranışlarına sahip olan öğrenciler daha az siber mağduriyete maruz kalmıştır.

Gelecekte siber zorbalık konusunda yapılması planlanan çalışmalara üniversite öğrencilerinin motivasyonlarını artıracak, davranış becerilerini ve sağlık davranışlarını geliştirecek IMB modeline dayalı girişimler uygulanması önerilir. Özellikle medya okuryazarlığı eğitimlerinin siber zorbalığı önleme konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aksaray, S. (2011). Siber Zorbalık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 405–432.

Ang, R. P. (2015). Adolescent cyberbullying: A review of characteristics, prevention and intervention strategies. *Aggression and Violent Behavior*, 25, 35–42. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.07.011>

Arıca, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167–184.

Arıca, O., Tanrikulu, T., & Kinay, H. (2012). Siber Mağduriyet Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 11, 1–6.

Aslan, A., & Öney Doğan, B. (2017). Çevrimiçi Şiddet: Bir Siber Zorbalık Alanı Olarak "Potins" Örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 95–119. <https://doi.org/10.17829/midr.20172729524>

Aydın, A. F. (2020). Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2573–2594.

Aypay, A. (2010). The Adaptation Study of General Self-Efficacy (GSE) Scale to Turkish. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113–131.

Babacan Gümüş, A., Şıpkın, S., Tuna, A., & Keskin, G. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Problemlerli İnternet Kullanımı, Şiddet Eğilimi Ve Bazı Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(6), 460–467. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1433229022>

Bae, B. (2011). *Structural Equation Modeling with Amos 19: Principles and Practice*. Seoul, South Korea: Cheong Ram Press.

Balcı, Ş., & Ayhan, B. (2007). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanım ve Doyumları Üzerine Bir Saha Araştırması. *Selçuk İletişim*, 5(1), 174–197. <https://doi.org/10.18094/si.03621>

Balcı, Ş., Gölcü, A. A., & Öcalan, M. E. (2013). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Kullanım Örüntüleri. *Selçuk İletişim*, 7(4), 5–22.

Baştürk Akca, E., & Sayımer, İ. (2017). Siber Zorbalık Kavramı, Türleri ve İlişkili Olduğu Faktörler: Mevcut Araştırmalar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Online Academic Journal of Information Technology 2017-Special Issue/Özel Sayı-Cilt*, 8(30), 1–19. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.001.x>

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK). (2020). *Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü 2020 Yılı 2. Çeyrek Raporu*. Retrieved from <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/pazar-verileri/turkiye-haberlesme-raporu-002.pdf>

Bilgic, S., Ozcanan, A., & Altay, Z. (2017). The meaning of mobile phone for y generation nursing students: a qualitative research. *Journal of Higher Education and Science*, 7(3), 644. <https://doi.org/10.5961/jhes.2017.240>

Doğan, İ., & Özdamar, K. (2017). The effect of different data structures, sample sizes on model fit measures. *Communications in Statistics: Simulation and Computation*, 46(9), 7525–7533. <https://doi.org/10.1080/03610918.2016.1241409>

Erbüçer, E. S. (2020). Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Sosyal Uyuma ve Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 190–222. <https://doi.org/10.9779/pauefd.559831>

Eroğlu, Y., & Güler, N. (2015). Koşullu Öz-Değer, Riskli İnternet Davranışları ve Siber Zorbalık/Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118–129. <https://doi.org/10.1007/s10143-013-0472-z>

Fisher, J. D., & Fisher, W. A. (1992). Changing AIDS-risk behavior. *Psychological Bulletin*, 111, 455–474. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.3.455>

- Fisher, J. D., & Fisher, W. A. (2002). The Information-Motivation-Behavioral Skills Model. In *Emerging Theories In Health Promotion Practice and Research: Strategies for Improving Public Health* (pp. 40–70). San Francisco: Jossey-Bass. Retrieved from https://soh.iuims.ac.ir/uploads/emerging_theories.pdf
- Fisher, J. D., Fisher, W. A., Bryan, A. D., & Misovich, S. J. (2002). Information-motivation-behavioral skills model - Based HIV risk behavior change intervention for inner-city high school youth. *Health Psychology, 21*(2), 177–186. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.21.2.177>
- Gutiérrez-Puertas, V., Gutiérrez-Puertas, L., Aguilera-Manrique, G., Banós-Martín, M. D. M., Granados-Gámez, G., & Márquez-Hernández, V. V. (2017). The Sexting Phenomenon in Spanish Nursing Students. *CIN - Computers Informatics Nursing, 35*(8), 425–430. <https://doi.org/10.1097/CIN.0000000000000334>
- Heirman, W., & Walrave, M. (2012). Predicting adolescent perpetration in cyberbullying: An application of the theory of planned behavior. *Psicothema, 24*(4), 614–620.
- İnce, M., & Koçak, M. C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(2), 736–749. <https://doi.org/10.14230/joiss430>
- Keith, S., & Martin, M. E. (2005). Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth, 13*(4), 224–228.
- Kline, R. B. R. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. (T. D. Little, Ed.) (3rd ed, Vol. 1). New York: The Guilford Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Koç, M., Horzum, M. B., Ayas, T., Aydın, F., Özbay, A., Uğur, E., & Çolak, S. (2016). Sanal Zorbalıkla Baş Etme Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Sakarya University Journal of Education, 6*(3), 116–128. <https://doi.org/10.19126/suje.281376>
- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., & Markos, A. (2014). Cyberbullying: An investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology, 35*, 204–214. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.04.001>
- Kopecký, K. (2014). Cyberbullying and Other Risks of Internet Communication Focused on University Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 112*, 260–269. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1163>
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., Freiburger, T. L., & Ricketts, M. L. (2012). Battle of the sexes: An examination of male and female cyber bullying. *International Journal of Cyber Criminology, 6*(1), 904–911.
- Odacı, H., & Berber Çelik, Ç. (2018). Öğretmen Adaylarının Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Cinsiyet Rollerini ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 1174–1187. <https://doi.org/10.29299/kefad.2018.19.02.002>
- Özdamar, K. (2015). *SPSS ile Biyoistatistik* (10th ed.). Eskişehir: Nisan Kitapevi.
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). Lise Öğrencilerinin Siber-Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17*(4), 605–626.
- Peker, A., Eroğlu, Y., & Ada, Ş. (2012). Ergenlerde Siber Zorbalığın Ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(2), 185–206.
- Peker, A., Eroğlu, Y., & Çitemel, N. (2012). Boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılığının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9*(1), 205–221.
- Popovac, M., & Fine, P. (2018). An intervention using the Information-Motivation-Behavioral Skills Model: Tackling cyberaggression and cyberbullying in South African adolescents. In M. Campbell & S. Bauman (Eds.), *Reducing Cyberbullying in Schools: International Evidence-Based Best Practices* (1st Editio, pp. 225–244). Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811423-0.00017-1>
- Şahin, M., & Gülnar, B. (2016). İletişim Korkusu ve İnternet Kullanımı İlişkisi: Türkiye'deki Üniversite Öğrencileri Arasında Bir Alan Araştırması. *Seçuk İletişim, 9*(2), 5–26. <https://doi.org/10.18094/si.10562>
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., & Er, S. H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarda Bulunma ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*, 257–270.
- Schenk, A. M., Fremouw, W. J., & Keelan, C. M. (2013). Characteristics of college cyberbullies. *Computers in Human Behavior, 29*, 2320–2327. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.013>
- Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (Eds.), *Measures in health psychology: A user's portfolio* (pp. 35–37). Windsor, UK: NFER-NELSON.
- Tanrıkulu, T., Kınay, H., & Arıcak, T. O. (2013). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Trakya University Journal of Education, 3*(1), 38–47.
- Ünver, H., & Koç, Z. (2017). Siber zorbalık ile problemlerli internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 15*(2), 117–140.
- We are social. (2020). Digital 2020. Retrieved December 28, 2020, from <https://wearesocial.com/digital-2020>
- Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health, 41*(6). <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.019>
- Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2017). Siber Zorbalıkla İlişkili Faktörler ve Olası Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying, 4*(2), 13–49.